

A magyar rendek azonban kezdettől fogva ellenálltak, a nyelvtörvényben a korlátlan hatalmi törekvéseket látták. Mindig voltak, akik időről időre megérezték a veszélyt és az akkoriban még csupán maroknyi reformértelmiségi ugyancsak felkarolta a magyar nyelv ügyét, mert abban a felvilágosodás, kultúra és a tudás terjesztésének eszközének látta. „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem” – idézgették Bessenyei György híres gondolatát. A nyelvújítás ez időben mozgalommá terebélyesedett. A magyar nyelv ügyében a mérföldkövet jelentő eredmény az 1827-es XI. törvénycikk elfogadása volt, amely rendelkezett a magyar nyelv művelő társaság megalapításáról, a későbbi Akadémiáról. Ezen az országgyűlésen ajánlotta fel Gróf Széchenyi István birtokainak egy évi jövedelmét a Tudós Társaság céljára.

1844-ben aztán a II. törvénycikk a magyar nyelvet minden szempontból hivatalossá tette Magyarországon mind a törvénykezésben, a hivatalokban és az oktatásban. Két évvel később már az első, összefoglaló tudományos mű (A MAGYAR NYELV RENDSZERE) is megjelent, amelynek írói Czuczor Gergely, nagy János, Fábrián Gábor, Jászay Pál és Vörösmarty Mihály voltak.

A XX. század elejére ismét bekövetkezett, hogy nagyon sok idegen jövevényszó szennyezte a nyelvünket, amely ellen Kosztolányi és társai igyekeztek fellépni, egy új nyelvújító mozgalmat sürgettek.

„NYELVTÖRVÉNY” (???) MA (azaz tegnap)

2001-ben törvényt fogadtak el, amely kötelezővé teszi a magyar nyelv használatát a reklám- és üzletfeliratokon, valamint a közérdekű közleményekben. Ezt persze már egy év múlva módosították és a hatóságok, önkormányzatok sohasem tartatták be.

Az Európai Unióba lépésünk érdekes helyzetet teremtett, ugyanis az EU egyik hivatalos nyelve a magyar. Minden uniós iratot, közleményt le kellett fordítani minden nyelvre, a tárgyalásokon tolmácsok, fordítók serege működik közre. Közülük sokan szorgalmazzák, hogy a jogi egyértelműsítési igény miatt ki kellene hagyni az idegen szavakat, mert sok esetben értelemzavaróak, többértelműek, nem is beszélve arról, hogy egy másik lefordított nyelvben nem ugyanazt a fogalmat jelentik. (pl. autonómia jelenthet önrendelkezést de önkormányzatiságot is)

Az EU viszont nem oldotta meg a határon kívüli magyarok nyelvhasználatának a védelmét, a román és az ukrán nyelvtörvények leplezetlenül a magyar nyelvű oktatás visszaszorítását célozzák. Ez lenne az Európai Unió és a XXI. század?

Határainkon belül a nyelvőröknek pedig meg kell küzdeniük az igénytelenséggel, a kishitűséggel, továbbá az előkelősködéssel, a nagyképűsködéssel, a divatmajmolással.

Aki nem nyelvész és nem elemez, talán még jobban megérzi Arany János nyelvének csodálatos ízét, szépségét. Nem kell semmiféle elmélet, besorolás ahhoz, hogy meglássuk, nyelvünk mennyire közel áll a természethez, csupa HANG és KÉP: rengeteg a HANGgutánzó és HANGulatfestő szavunk, de KÉPzett szavaink legtöbbszörében alapfogalomként ott van valamilyen KÉP.

A magyar nyelv ÉSZszerű és OKszerű, ezért akinek ez az anyanyelve, készen kapja agyának legalapvetőbb működési módját, később nagyobb teljesítményekre lesz képes. A világhírű Teller Ede szájából magam hallottam egy előadása elején, hogy talán nem is lett volna képes olyan eredményeket elérni, ha nem a magyar lett volna az anyanyelve. Talán nem is tűnik ez túlzásnak, ha társaira (Szilárd Leó, Wigner Jenő) és a sok magyar anyanyelvű tudósra, Nobel-díjasra gondolunk.

Karácsony Sándor híres könyvében, A magyar észjárásban három roppant fontos megállapításra jutott.

1. beszédünk szemléletes
2. szemlélete mellérendelő,
3. hangzása ereszkedő.

Észjárásunk tehát alapvetően nyelvi, s mint ilyen, független a származástól, függ viszont a nyelvben való otthonlét mélységétől.

Miért érzem én is a természet nyelvének?

Ha már a természettudósoknál tartunk, itt van az un. Doppler-hatás, amit a városi ember a szirénázó kocsiknál tapasztal: ha közeledik magasabb, ha távolodik mélyebb a hangja. Nos, a magyarban a térben és időben közeli fogalmak többnyire magas hangrendűek, a távoliak mélyek! Pl.: EZ-AZ, ITT-OTT, IDE-ODA, ERRE-ARRA, KICSI-NAGY, KÖZEL-TÁVOL, KISkunság-NAGYkunság (Itt nem a méret, hanem a kor szerint, mint a NAGYapa!)

Talán egyedülálló az is, hogy több száz magas-mély hangrendű szópár van, bizonyítva a nyelv gazdagságát, használóinak játékos igényességét: Akad-ÉK, Apad-EPed, ÁR-Érték, Avul-évÜL, CSAL-CSEL, GOMBóc-GÖMBöc, GYÜR-GYŰR stb.

Több száz az un.ikerszó is. (ákom-bákom, apró-cseprő, ázik-fázik)

A MAGYARÍTÓ KÖNYVECSKE szerkesztése közben gyakorta kerültünk szembe azzal a nehézséggel, hogy ha egy új fogalomhoz keresünk magyar szót, belső érzékünk nem elégszik meg bármilyen hangalakkal, a hangalagnak és a jelentésnek összhangban kell lennie, nyelvünk nem egy kódhalmaz, nehezen megfogalmazható módon, de meg kell felelniük egymásnak. (A jogging szó egyik ajánlata többek között a kocogány lett, bár kétségeink vannak, hogy egy boltban ezt kérve rögtön elénk is tennék... Pedig a KACZ tő szökellést, szökdécselést jelentett valamikor, a lovas nyakba akasztott KACAGÁNYA röpködött a levegőben.)

A magyar nyelv nem szereti az elnagyolásokat, szeret pontosan, árnyaltan fogalmazni. Pl. a vörös és a piros között van különbség? Valami nyelvész nyilatkozatában azt olvastam, hogy nincs. És milyen a veres?

Egyetértek azokkal, akik szerint van különbség.

Gondoljunk arra, hogy milyen a piros és milyen a veres (vörös) arcú ember. Az első az egészség, a második inkább valami betegség jele. A PÍR az arcon, a hajnalban (pirkad) a tűzzel kapcsolatos: tulipiros=tűzpiros, (tuli a keleti nyelvekben tűz vagy égés) parázs, perzsel, pörcc, pörkölt, pernye stb., de kapcsolódhat hozzá a párol, pára is. A parázs vitából perlekedés, per (pör) is lehet! Ez az ősnyelvi gyök (PIRamis=tűzgúla, PI román, a tűzvallású PERzsia stb.) nyelvünkben maradt meg a legteljesebben szóbokorként.

A VÉR-VERes-VÖRös hangképzésben is közel áll hozzá: a magyarban gyakori P-V hangváltással. (Az ajkak, ill. az ajak-fog vesz részt benne.)

A V-ből ugyanígy lehet F is, és már is itt van az angol/német FIRE/FEUER = tűz!

Vissza a magyarhoz: a véres veréstől vöröslik a bőr. És milyen érdekes: a PÖRÖLY-lyel a tűzPIRosan izzó vasat VERték a kovácsok! Akár lehetett volna VERély is a neve :-).

Nyelveket tanulva, külföldön járva gyakran szembekerültem azzal az érzéssel, hogy mi mennyire másként szemléljük a világot, a körülvevő természetet. Miben is nyilvánul ez meg?

Egyik, hogy a szórendünk nem kötött, egy mondatban azt a szót tehetjük előre, amelyet legfontosabbnak tartunk és így tovább. Ezt talán nem is kell bemutatnom.

Mi, magyarok fordítva írjuk (vagy talán mások a fordítottak?) az időpontot és a teljes neveket.

Időpont 2009. augusztus 7. a nagyobb helyi értékű van elől.

Név Antalfi Kovács Sándor a családnév van elől (...fia, honnan való, foglalkozáskör, stb.)

Úgy gondolkodunk tehát, hogy a nagyból, az egészből haladunk a rész felé, nem pedig fordítva.

Nem tudom, emlékeznek-e rá, de sokan felháborodtak annak idején, hogy az utak mentén a települések sorrendjét jelző táblákat sok milliárdért kicseréltették velünk, csak azért, hogy Európában egységesek legyenek. Milyen is volt? Felül volt az időben először elérhető helység, nem pedig a legtávolabbi, mint most. Miért lenne ez így jobb? Utazás közben általában tudom, hogy hova készülök, de azt gyakran kérdem, hogy anyukám, mi a következő település?

Tehát eddig időben gondolkodhattunk, most térben kellene, azaz ha a táblát az útra lefektetjük, akkor lesz a felső tőlünk térben a legtávolabb...

A mellérendelt gondolkodás egyértelmű nyelvi megjelenése, hogy nincsen nemek szerinti megkülönböztetett szavaink, de erre utal az is, hogy nekünk az egy egyben minden is, a teljesség is, hiszen az EGY-EGYSÉG-világEGYETEM a MINDenség.

A páros szervek neveit egyes számban használjuk: fázik a fülem, a lábam, sőt, fáj a fogam. Akkor EGY és Egész, ha mind megvan. Ha nincs, akkor FÉLlábú, FÉLszemű, FÉLkarú, a szerencsétlen bizony FÉLhet az élet nehézségeitől.

Anyagneveink egyes számban használatosak, eltérően pl. az angoltól (bab=beans, borsó=peas stb.) Azaz az egészből a rész felé. Egy belőle az csak egy SZEM.

Hasonlóan a számnevek, mennyiségjelzők után egyes számot használunk.

KÉPES, MESÉLŐ MAGYAR NYELV

Szavaink gyakran régi időkről árulkodnak, a régi élet fogalmait rejtik, még ha nem is vesszük mindig észre:

HAJ-LÉK (HAJ-LAK?) a LAKás készítésére utal, amikor is vastag ágakat szúrtak a földbe kör alakban, majd a felső végüket összehajlították és összekötözték. Ha túl sokáig maradtak egy helyen, bizony előfordult, hogy az ágak gyökeret hajtottak, azaz az illető azon a helyen „gyökeret eresztett”!

Fázik az, aki FÁt keres, hogy tüzet rakjon.

A ló fontos volt az életünkben, rengeteg lóval kapcsolatos szavunk van, és aki fennHÉJÁz, az magas LÓról beszél, aki meg szegény, annak nincs lova és FÖLDÖNFUTÓ.

A MEGÚSZTAM szavunkhoz csak félve merem említeni a bibliai özönvizet, hiszen árvíz később is volt elég...

MÉZ méh-íz, azaz méh készítette íz.

CSŐR cső orr

KAPTÁR, (kap-tár v. kap-ta-ar) fn. tt. kaptár-t, tb. ~ok, harm. szr. ~a v. ~ja. Méhkas, köpü. Gyöke a fogást jelentő kap Capture (ang) = elfog(ás) befog(ás)

HIRtelen olyan esemény, amit nem előzött meg a híre.

VÉLetlen = nincs VÉLeleményünk, VÉLekedésünk róla, nem ismerjük (még) az okát (a miénk mennyire másfajta bölcselet, hiszen szerintünk nincs is igazi véletlen, mint az angolban random)

SZEMÉREM szemre érmet tettek a rontások ellen

BESZÉL - ki-be szél (benne a sziszegő SZ-el!)

Látják? Csupa kép és hang.

A latin írásbeliség bevezetése óriási nehézségekbe ütközhetett, hiszen csak majdnem fele annyi betűje volt, mint amennyi hang van (volt? Már miért ne lett volna!) a magyarban. Az összes ékezetes magánhangzó, az összes kettősbetű nélkül kellett (volna) leírni a magyar szavakat. (Az oses ekezetes magánhangzó, az oses ketosbetu nelkul kellett leirni a magar savakat.) A halotti beszédben többször előforduló gyümölcs szavával nagy bajban lehetett a – szerintem – magyarul is alig tudó szerzetes, hiszen háromféle alakban írta le...

Elveszett például a nyitott és zárt E, A hangok közti különbség:

A „mentek” szó jelentésváltozatai:

- menték – éppen megmentek valakit
- mēntek – ők korábban mentek valahova
- mēnték – jelenleg ti mentek valahova
- mentek – régi pesti tájszólás, tkp. mentesek valami alól

A „vetette” szó jelentésváltozatai:

- vetette – elvetette a magot, bevetette az ágyat
- vētette – megvetetett valamit, levetetett valamit

Továbbá a hegyes: a kés hegyēs, a táj pedig hegyes-völgyes

A fiú lógó orral jön haza a találkájáról. Az apja megkérdi:

– Fiam, mered vagy nem mered?

– Mit, Édesapám?

Amikor még volt különbség a zárt vagy nyitott „E” hangok között, ugyanez így játszódtott le:

– Meröd vagy nem mered?

– Merēm is meg mered is, de ű nem akarja!

Debrecen, 2017. 11. 22.

Karácsonyi György

a Molnos Alapítvány kezelő szervi tagja,

a Magyarító Könyvecske egyik szerkesztője